

Raport z badania dotyczącego polityki w zakresie poprawy jakości powietrza w Otwocku

Opracowali:

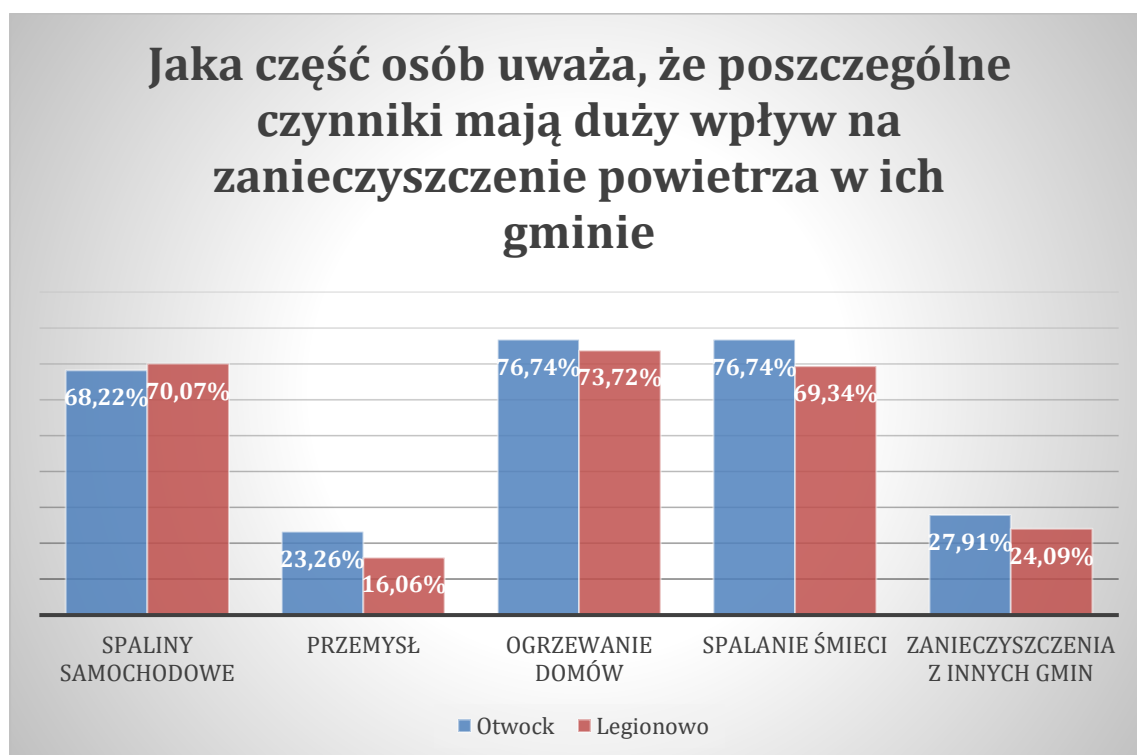
Karolina Kurzawa
Maria Niedziółka
Marta Krzemińska
Wojtek Pawłowski
Rafał Siwierski
Beniamin Wiśniewski

Wstęp	3
Wyniki badań	4
Wnioski	15
Bibliografia	15

Wstęp

W ramach badania zajmowaliśmy się tematyką smogu w gminie miejskiej Otwock. Temat smogu jest w ostatnich latach głośno omawiany w Polsce i na świecie. Jest to także kontrowersyjny temat, mocno nagłaśniany przez media. Celem badania było zdiagnozowanie lokalnych polityk klimatycznych samorządu, w tym w szczególności w zakresie poprawy jakości powietrza i walki ze smogiem. Zagadnieniami przekrojowymi naszej grupy były aktywność organizacji pozarządowych oraz ruchy miejskie. Ponad to zajęliśmy się także zagadnieniem niskiej emisji. Sformułowaliśmy aż cztery pytania badawcze, na które w dalszej części postaramy się odpowiedzieć:

1. Jak jest zaangażowanie organizacji pozarządowych w walce ze smogiem (ewentualnie ochronę środowiska)? *(metody i źródła danych: informacje ze spotkania w urzędzie, analiza for i stron internetowych m.in. facebook, ankieta z mieszkańcami)*
2. Jaka jest świadomość mieszkańców o zanieczyszczeniu powietrza? *(metody i źródła danych: ankieta)*
3. Jakie działania podejmują samorządy żeby ograniczyć zanieczyszczenie powietrza? *(metody i źródła danych: informacje ze spotkania w urzędzie, analiza stron internetowych, ankieta z mieszkańcami)*
4. Czy ograniczenie niskiej emisji jest skutecznie realizowane przez samorząd? *(metody i źródła danych: informacje ze spotkania w urzędzie, analiza stron internetowych, ankieta z mieszkańcami)*

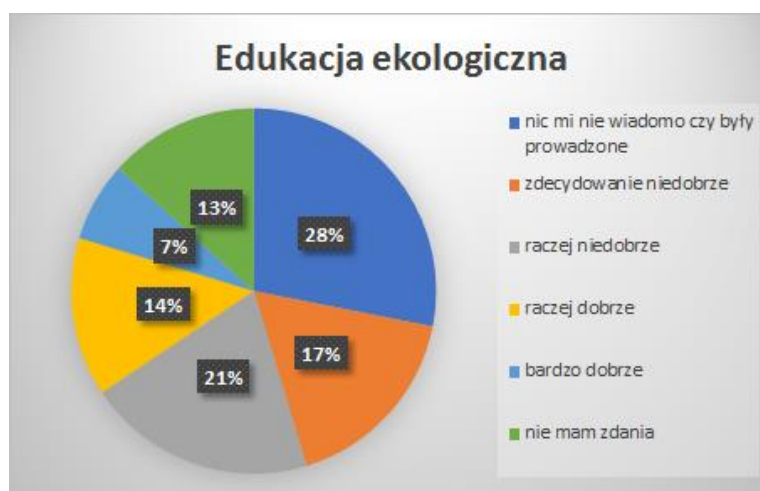
Powyższy wykres obrazuje, że mieszkańcy zarówno Otwocka jak i Legionowa mają podobne zdanie, co do źródeł smogu. Ciężko wskazać, czy ich wiedza wynika z akcji edukacyjnych prowadzonych na terenie gminy, czy ogólnopolskich kampanii zwalczających zanieczyszczenie powietrza. Natomiast można stwierdzić, że poziom wiedzy mieszkańców nie różni się znacząco. Ze względu na to oraz porównywalne położenie (obie gminy są

położone w niewielkiej odległości od Warszawy), liczbę ludności (różnią się ok. 10 tys mieszkańców) można porównywać działania obu gmin w danym raporcie.

Wyniki badań

Jeśli chodzi o zaangażowanie NGO w walkę ze smogiem na terenie Otwocka, to spodziewaliśmy się, że będzie niewiele takich organizacji. Po przeprowadzeniu badań doszliśmy do smutnego wniosku, że takich organizacji, (które działałyby aktywnie) nie ma na terenie gminy Otwock.

Współpracą Otwocka oraz organizacji pozarządowych nie zajmuje się gmina. Jest to zadanie powiatu, dlatego musimy na moment przenieść się szczebel wyżej w podziale terytorialnym (jak wiadomo Otwock jest to siedziba powiatu otwockiego). W listopadzie 2017 Rada Powiatu uchwaliła program współpracy z organizacjami pozarządowymi. Pierwszym celem programu (z ośmiu) jest "poprawa jakości życia mieszkańców...". W dalszych częściach tego dokumentu zainteresowały nas dwa priorytetowe zadania (kolejno drugie i ósme): "z zakresu promocji zdrowia: działania na rzecz utrzymania i poprawy stanu zdrowia mieszkańców Powiatu" oraz "z zakresu ochrony środowiska: edukacja ekologiczna". Powyższe cele i zadania pośrednio odnoszą się do problemu smogu i jakości powietrza. Sprawdziliśmy jak mieszkańcy oceniają działania gminy w zakresie wspomnianej edukacji ekologicznej.

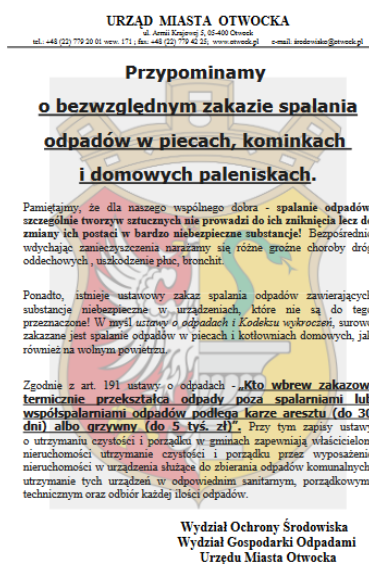
Wnioski są jednoznaczne. Tylko 21% ankietowanych ocenia edukację ekologiczną pozytywnie! Pomimo starań gminy oraz NGOów, aż 66% jest niezadowolonych z prowadzonych zajęć lub nawet o nich nie słyszało!

Sprawdziliśmy jakie organizacje powinny się zajmować ochroną środowiska. Na stronie internetowej jest ich wypisane aż 14 (nazwa Polskiego towarzystwa turystyczno-krajoznawcze Oddział im. M.Andriollego została rozbita na dwa punkty, stąd widnieje liczba 15 organizacji). Niestety, większość wymienionych NGOów ma inne cele priorytetowe niż ochronę środowiska (np. OSP, Caritas, harcerze). Zainteresował nas Polski Klub Ekologiczny Koło "Otwockie Sosny", pomimo statutu który szeroko opisuje jak ważna jest ochrona środowiska, jedyne działanie jakie znaleźliśmy to "uhonorowanie pamiątkową tabliczką , umieszczoną na wieloletniej sośnie przed urzędem miasta".

Na stronie internetowej urzędu powstała "mapa aktywności" organizacji pozarządowych. Tematyka ochrony środowiska powinna być najbliższa "kocham Józefów", które wpisało że "wspiera ekologię" jednak na facebooku milczy w tej tematyce oraz "EkoPatrol-stowarzyszenie Karczew", które co roku (w niektórych latach kilka razy w roku) organizuje sprzątanie śmieci nad Wisłą. "Do tej pory w ciągu ponad ośmiu lat działalności, przy wsparciu Gminy Karczew, nieodpłatnie dostarczającej kontenery na zebrane śmieci, udało się ich wywieźć ponad 50 ton. " Jednak działają na terenie gminy Karczew, a nie badanej przez nas Otwock.

Akcje edukacyjne gminy Otwock

- "śmieci to nie opał"- rozwieszone zostały plakaty, rozdano koszulki oraz prowadzone były zajęcia na terenie podstawówek

- patrol ekologiczny (w dalszej części raportu został on opisany)
- akcje edukacyjne na targowisku- zostały przeprowadzone dwa razy w lutym 2018 roku, pokazywały w praktyce jak powinno się palić w piecu, aby ograniczyć ilość

emitowanych

pyłów

Byliśmy zdania, że mieszkańcy nie są świadomi problemu jakim jest smog i że nie jest to dla nich istotny temat.

Wynik naszych badań był jednak zupełnie odwrotny. Z badania ankietowego wynika, że 89% mieszkańców podejmuje jakiekolwiek działania przeciwko smogowi, chociaż prawie co trzeci mieszkaniec podejmuje tylko jedno, ale tyle samo osób podejmuje 3,4 i więcej działań. (wykres poniżej)

Dokonaliśmy także dokładniejszej analizy ilości wykonywanych przez mieszkańców czynności w zależności od ich wykształcenia oraz faktu posiadania dzieci, zarówno dla gminy Otwock, jak i Legionowo. Jak wynika z poniższego wykresu mieszkańcy gminy Legionowo podejmują więcej działań na rzecz walki ze smogiem. Da się także zaobserwować, iż osoby posiadające dzieci oraz z wyższym wykształceniem podejmują więcej działań niż osoby bezdzielne. Średnia ogólna podejmowanych działań różni się zaledwie o 0,1 działania z przewagą podejmowanych działań wśród mieszkańców Legionowa. Ciekawe jest natomiast, że liczba podejmowanych działań wśród osób bezdzielnych jest taka sama w obu gminach i wynosi 1,94 czynności.

Nie poprzestaliśmy na ankiecie i sprawdziliśmy, co ludzie piszą na portalu społecznościowym Facebook.

test wykonany w sypialni która wcześniej była wietrzona
ok 1h. Test odkurzacz + czysty płatek kosmetyczny.
EDIT: miejsce Świder

11

Komentarze: 44 2 udostępnień

Znów smród. Zamknęłam okna 😞

11

Komentarze: 45

Andrzej Otwocki

17 marca 2017

Niestety, smog cały czas z nami. Niestety miasto, już nie czuje presji żeby informować:

Powyższe wpisy są z grupy "Otwock", o której wspomniała pani Naczelnik Wydziału Ochrony Środowiska.

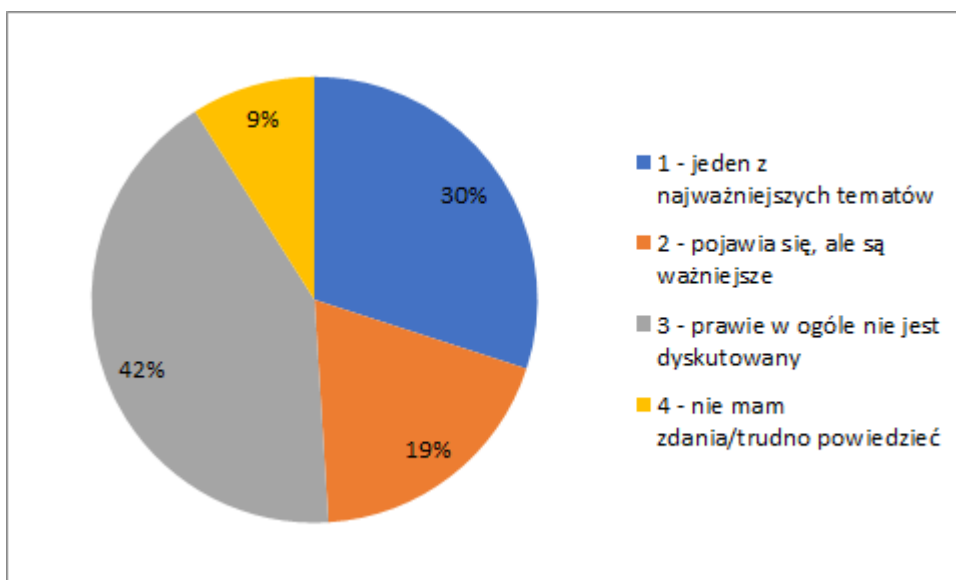
To tylko kilka, z wielu wpisów dotyczących tej tematyki. Jak widać ludzie są świadomi istniejącego problemu i jest on dla nich ważny.

Poza grupą jednoczącą mieszkańców Otwocka, istnieją też fanpage.

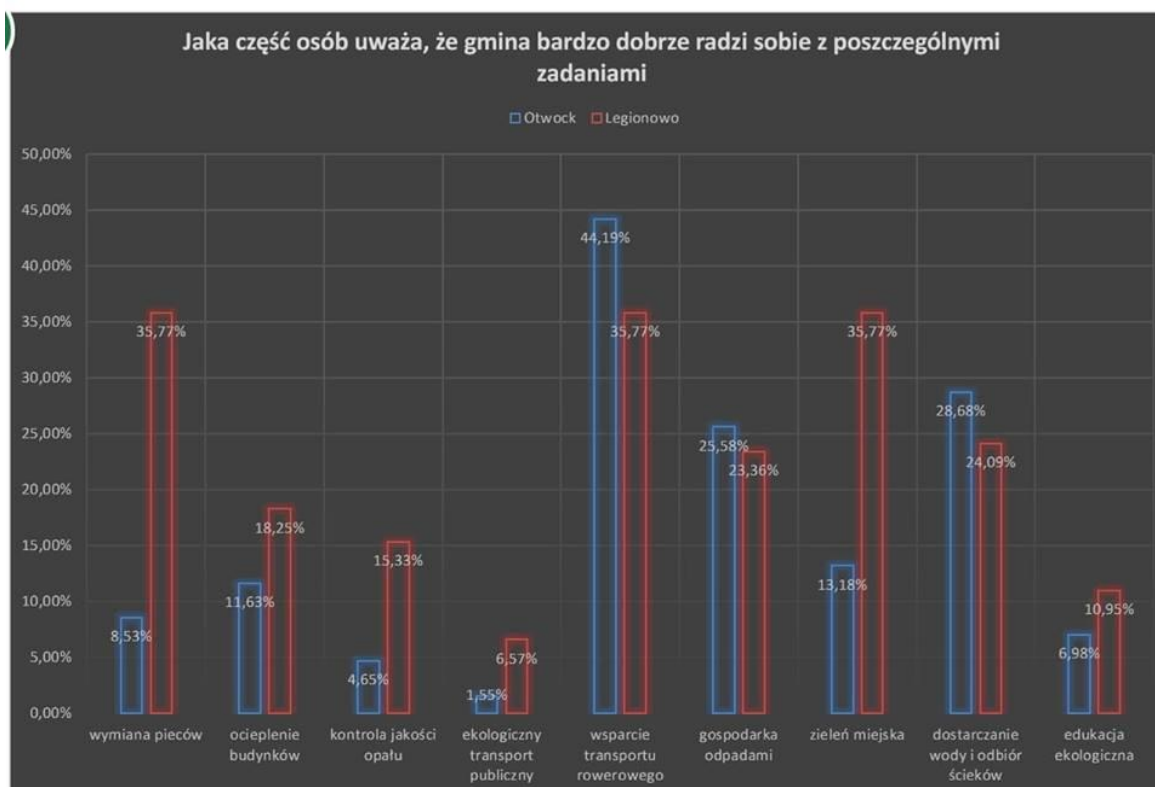
- "Mierzmy Smog"- ta strona w okresie zimowym jest dużo bardziej aktywna, wrzuca mapy, na których widać gdzie jest największe stężenie pyłów
- Otwocki Alarm Smogowy- zasady funkcjonowania są zbliżone do innych stron Polskiego Alarmu Smogowego, jednak OAS nie są zrzeszeni. Próbowaliśmy nawiązać kontakt jednak, pozostał on bez odpowiedzi. Z tego powodu nie mam oficjalnych informacji czy są organizacją pozarządową, jaki jest cel i misja istnienia strony lub jak układa się współpraca z gminą, innymi NGOsam, osobami zainteresowanymi.

Podczas spotkania w urzędzie z panią naczelnik Iwoną Gawłowską dowiedzieliśmy się, jakie działania podejmuje samorząd w walce z problemem smogu w Otwocku. Większość tych działań związana jest z Mazowiecką Ustawą Antysmogową, która zakłada wymianę starych, nieefektywnych kotłów (nie spełniających wymogów dla klas 3,4 lub 5) na nowe do 2022 r. W myśl ustawy, gmina Otwock daje mieszkańcom na ten cel dotacje w wysokości od 4-7 tys. zł. W samym 2018 roku podpisano 115 umów takich dotacji, co stanowi dobrą prognozę w walce z niską emisją. Ustawa antysmogowa nakłada również na obywateli zakaz palenia źle jakości paliwem (np. miałem, mokrym drewnem, ekogroszkiem, plastikiem czy kartonami). Rola samorządu polega w tej kwestii na kontroli mieszkańców poprzez eko-patrole. Za palenie "szkodliwymi" materiałami grozi mandat lub grzywna w kwocie od 500 do 5000zł. Rodzi się jednak pytanie o skuteczność wspomnianej kontroli. Pani naczelnik Iwona Gawłowska przyznała, że inspekcja opału mieszkańców nie należy do łatwych zadań, ze względu na trudność w dowiedzeniu winy (taka osoba musiałaby być złapana na gorącym uczynku). Do tej pory udało się wystawić jedynie dwa mandaty za niewłaściwy opał. Warto również zwrócić uwagę na fakt, iż lepsze paliwo, to droższe paliwo. Rachunki za gaz po przyłączeniu do sieci gazowej mogą się dla niektórych mieszkańców okazać nie do spłacenia. Samorząd nie przewiduje jednak dopłat to droższych surowców opałowych. Problem zyskuje na istotności gdy zdamy sobie sprawę, że w nowych miejscowych planach zagospodarowania nie przewiduje się stawiania domów z kotłami na paliwa stałe, wszystkie nowe budynki mają być ogrzewane dzięki instalacji gazowej. Istotnym działaniem samorządu w kwestii walki ze smogiem jest również wywożenie odpadów pozostawionych przed posesją przez mieszkańców, nie będą one bowiem spalane w piecach.

Gdy jednak skonfrontuje się wypowiedzi przedstawiciela Samorządu, mówiące o walce ze smogiem w licznych superlatywach, z opinią ankietowanych mieszkańców Otwocka, nietrudno dopatrzeć się różnic w postrzeganiu tej istotnej kwestii przez obie grupy. Ankietowani, gdy zapytani czy ich zdaniem temat walki ze smogiem jest poruszany przez władze, odpowiadali skrajnie różnie (wykres poniżej). Z jednej strony 30% osób wskazało ten temat jako bardzo często poruszany, a z drugiej 42% stwierdziło, że nie pojawia się on w dyskusjach prawie w ogóle. Taką polaryzację wyniku można próbować uzasadnić sympatią, bądź antypatią do tych sprawujących władzę. Respondent optujący za obecnym samorządem, będzie w ankiecie wybierał odpowiedzi, które ukażą go w korzystnym świetle. W przypadku respondentów negatywnie nastawionych do rządzących, odpowiedź będzie nacechowana negatywnie.

Ponadto, na pytanie o wskazanie konkretnego działania podjętego przez władze samorządowe, w celu walki ze smogiem, aż 64% ankietowanych nie potrafiło dać jakiegokolwiek odpowiedzi. Pozostałe 36% najczęściej wskazywało wspomniane już wcześniej dofinansowania do wymiany pieców. W następnym pytaniu, zapytani o ocenę wypisanych działań samorządu, najwyżej respondenci oceniali wsparcie transportu rowerowego oraz dostarczanie wody i odbiór ścieków, natomiast najniżej - kontrolę jakości opału i ekologiczny transport publiczny. Nietrudno zauważyć, że pozytywnie ocenione zostały działania, których efekty (np. ścieżki rowerowe) widać gołym okiem lub ma się z nimi do czynienia regularnie (dostarczanie wody). Poniższy wykres przedstawia ocenę zadań samorządu z uwzględnieniem Otwocka oraz Legionowa.

W związku z zanieczyszczeniem powietrza w Otwocku został utworzony Ekopatrol w 2017 roku. Pierwotnie składał się on z pracowników Straży Miejskiej oraz pracowników Wydziału Ochrony Środowiska Urzędu Miasta lecz pod koniec roku 2017 Rada Miasta uchwaliła likwidację Straży Miejskiej. Ekopatrol kontroluje budynki na terenie Otwocka pod kątem rodzaju i jakości wykorzystywanych materiałów opałowych, ich głównym celem jest wychwytywanie przypadków nielegalnego spalania odpadów w piecach i nakładanie kar na osoby popełniające to wykroczenie. Kwota mandatu może wynosić od 500 zł do nawet 5000 zł. Pomimo ogólnej świadomości, że ludzie wciąż palą śmieciami lub niskiej jakości opałem to w poprzednim sezonie grzewczym wystawiono zaledwie dwa mandaty gdyż ciężko jest przyłapać osobę palącą śmieci na gorącym uczynku.

Nasze ostatnie pytanie badawcze dotyczyło oceny skuteczności działań samorządu w zakresie ograniczenia niskiej emisji w gminie. Określenie niska emisja odnosi się do emisji pyłów i gazów na wysokości do około 40 m. Zanieczyszczenia pochodzą z domowych pieców grzewczych, kotłowni oraz z transportu spalinowego, a głównymi jej przyczynami są ogrzewanie domów słabej jakości węglem i drewnem oraz korzystanie z niskiej jakości pieców, a także ruch samochodowy.

Podczas spotkania w urzędzie udało się nam dowiedzieć o programie prowadzonym przez miasto Otwock - Program Ograniczenia Niskiej Emisji. Od 2018 rozpoczęła się już 2 tura tego programu, a ma on trwać do 2024 roku. Na dotację na wymianę pieców co roku będzie przeznaczonych 500 tys. zł. W poprzednich latach wymieniono kolejno 48, 101 oraz 81 pieców, natomiast w 2018 podpisano 115 umów dotacji. Kwota samej dotacji zależna jest od rodzaju źródła ciepła na jaki chcemy wymienić obecne oraz od dzielnicy miasta. Dotacja może sięgać od 4 nawet do 7 tys zł. Jednak od 2018 roku nie można otrzymać dotacji na

panele fotowoltaiczne, ponieważ gmina doszła do wniosku, że bardziej opłacalnym będzie przeznaczenie tych pieniędzy na wymianę większej ilości pieców.

W porównaniu do gminy miejskiej Legionowo, o podobnej liczbie mieszkańców, Otwock podpisał o ponad połowę mniej umów na wymianę pieców w roku 2018 - 115 do 245. Z czego to wynika? Natomiast pobliska gmina Józefów podpisała w bieżącym roku 100 umów na wymianę pieców. Liczba ludności w Józefowie jest o połowę mniejsza niż w Otwocku, a liczba podpisanych umów jest bardzo zbliżona. Wynika to z faktu, iż Józefów skorzystał z dotacji od Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. Otwock natomiast nie zdobył ostatecznie takiego dofinansowania. Niewielu mieszkańców było zainteresowanych taką formą wymiany ich źródeł ciepła. Jest to o wiele bardziej skomplikowana forma dotacji.

Otwock

44 873 mieszkańców
powierzchnia 47,31 km²
115 umów

Józefów

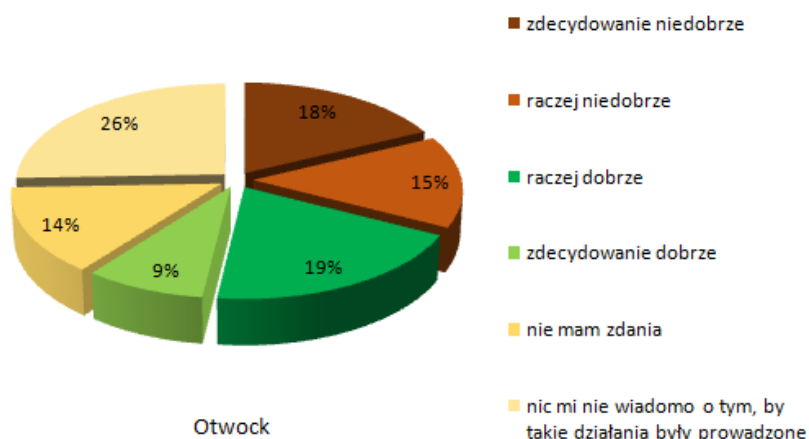
20 294 mieszkańców
powierzchnia 23,92 km²
100 umów

Legionowo

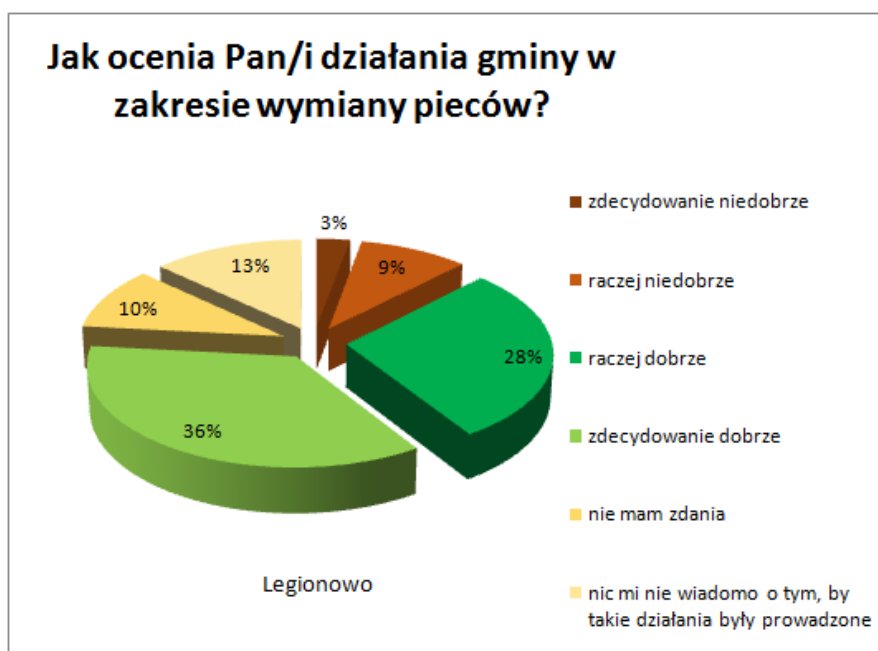
54 170 mieszkańców
powierzchnia 14 km²
245 umów

Wyniki przeprowadzonej przez nas ankiety wykazały, że aż 40% mieszkańców Otwocka nie ma zdania lub w ogóle nie słyszało o działaniach samorządu w zakresie dofinansowania wymiany pieców. Działania samorządu gminy zostały pozytywnie ocenione przez 28% mieszkańców, natomiast według 32% działania te nie są dobrze przeprowadzane. Wyniki są co prawda zbliżone, jednak w przypadku tak istotnego programu jakim jest PONE zadziwiający jest fakt, iż tak wielu mieszkańców nie wiedziało, że takie działania są w ogóle przez gminę prowadzone.

Jak ocenia Pan/i działania gminy w zakresie wymiany pieców?

Działania gminy Legionowo w porównaniu do gminy Otwock w zakresie wymiany pieców zostały o wiele korzystniej ocenione przez mieszkańców. Jak wynika z poniższego wykresu w Legionowie aż 64% mieszkańców ocenia działania gminy pozytywnie, natomiast zaledwie 12% negatywnie.

W oparciu o znalezione przez nas informacje oraz wyniki ankiet i informacje, które dostaliśmy w urzędzie miasta, można stwierdzić, że gmina nie realizuje wystarczająco skutecznie polityki mającej na celu ograniczenia niskiej emisji. Przy ponad 40 tys mieszkańców liczba 115 umów dotacji w porównaniu do 245 umów z 54 tysięcznego Legionowa to zdecydowanie za mało. Wyniki ankiet także nie budzą większego entuzjazmu.

Strategia

W Strategii rozwoju społeczno - gospodarczego Miasta Otwocka z roku 2004 według punktu 1.1.17 *Emisja zanieczyszczeń i gospodarka odpadami* *Emisja zanieczyszczeń do atmosfery* Stan czystości powietrza Otwocka monitorowany jest przez Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Warszawie na stanowisku pomiarowym w Otwocku przy ul. Brzozowej 2. Pomierzone w ostatnich latach stężenia dwutlenku siarki, dwutlenku azotu, benzenu, ołowiu, tlenku węgla i ozonu są znacznie niższe od dopuszczalnych wartości stężeń, natomiast zaobserwowano znaczne przekroczenia pyłu zawieszonego, co klasyfikuje obszar całego powiatu do strefy C, tj. obszarów, na których występują przekroczenia poziomu dopuszczalnego powiększonego margines tolerancji. Powiat otwocki jest jednym z pięciu powiatów o najwyższych stężeniach pyłu w całym województwie mazowieckim.(...) W zanieczyszczeniu powietrza produktami spalania paliw największy udział mają wymienione (liniowe, punktowe i powierzchniowe) źródła lokalne (o niskich emitorach - poniżej 30 m), do których należy dodać, trudne do uściślenia, emisje z dużej ilości palenisk indywidualnych. (...) W związku z przekroczeniem poziomów dopuszczalnych pyłu zawieszonego PM10, powiększonych o margines tolerancji, przez Wojewodę Mazowieckiego 8.12.2003 został określony program ochrony powietrza dla powiatu

otwockiego, określający podstawowe kierunki działań zmierzających do przywrócenia poziomów dopuszczalnych zapylenia.

W Strategii nie przykładana się zbyt dużej uwagi do zanieczyszczenia powietrza i co na nie wpływa. Jest ono wspomniane, jednak inne kwestie są znacznie dokładniej omówione.

Według *Strategii Rozwoju Powiatu Otwockiego na lata 2014 - 2020* na jakość środowiska przyrodniczego powiatu wpływają nie tylko uwarunkowania naturalne takie jak rzeźba terenu i sieć hydrograficzna, ale także rozwój infrastruktury zmniejszającej negatywne oddziaływania człowieka na środowisko, w tym sieci kanalizacyjnej, gazowej, zagospodarowania odpadów(...).

W analizie problemów wymieniona została między innymi niewystarczająca świadomość ekologiczna oraz łączące się z nią:

- niewystarczające wspieranie rozwoju infrastruktury ochrony środowiska
- występowanie zanieczyszczeń powietrza, których źródłem jest niska emisja.
- niedostosowanie obiektów związanych z ochroną środowiska do uwarunkowań i potrzeb

Jako jeden z celów operacyjnych obrane zostało kształtowanie świadomości ekologicznej.

W ramach tego celu zakłada się następujące kierunki działań:

- koordynowanie współpracy (...) w zakresie działań proekologicznych,
- wspieranie edukacji ekologicznej dzieci i dorosłych (...)
- prowadzenie, wspólnie z gminami, akcji informacyjnych na temat: gospodarki ściekowej (...) oraz możliwości przeciwdziałania zanieczyszczeniom powietrza, zwłaszcza pochodzącym z niskiej emisji, poprzez promowanie alternatywnych źródeł energii. (...)

W Strategii Powiatu Otwockiego podkreślona jest głównie niewystarczająca świadomość ekologiczna oraz współpraca. Nadal nie jest to najważniejszy z poruszanych problemów, ale został on szerzej opisany niż w strategii miasta z roku 2004.

Budżet

W *Uchwale budżetowej powiatu Otwockiego na rok 2018* zostały zaplanowane następujące wydatki związane z poprawą czystości powietrza i ograniczeniem niskiej emisji:

Lokalny transport zbiorowy 250 000zł, co stanowi 0,002% wszystkich wydatków oraz

Gospodarka komunalna i ochrona środowiska 27 500zł - 0,0002% wszystkich wydatków.

Jest to niezwykle mała część planowanego budżetu. Widać, że powiat próbuje podejmować jakieś kroki w kierunku poprawy jakości powietrza, lecz nie podejmuje żadnych stanowczych akcji, nie jest to sprawa priorytetowa.

Z kolei w *Uchwale budżetowej Miasta Otwocka na rok 2018* zaplanowano następujące wydatki:

Lokalny transport zbiorowy 6 015 000zł, co stanowi 0,03% wszystkich planowanych wydatków oraz

Gospodarka komunalna i ochrona środowiska 20 705 921zł (0,12% wszystkich wydatków)

w tym *Ochrona powietrza atmosferycznego i klimatu* 6 105 000zł (0,03% wszystkich wydatków).

Miasto przeznacza na działania związane z poprawą jakości powietrza większą część budżetu niż powiat, jednak nadal są to niezbyt znaczące sumy. Widać, że samo miasto

bardziej skupia się na problemie smogu niż powiat, ale nadal nie jest to najbardziej istotna sprawa.

Wnioski

Po przeprowadzeniu badania dotyczącego zanieczyszczenia powietrza w gminie Otwock oraz polityki samorządu gminy wyraźnie widać, że gmina podejmuje działania mające wpływ na zmniejszenie zanieczyszczenia powietrza i środowiska. Jednym z głównych sposobów gminy na poprawę sytuacji ze smogiem jest ograniczenie niskiej emisji, głównie powodowanej przez stare, nie ekologiczne piece oraz niskiej jakości opału i śmieci. Sposobem tym są dofinansowania na wymianę pieców, lecz nie jest to aż tak efektywne jak w Legionowie lub Józefowie. Niestety w gminie Otwock nie ma żadnych organizacji pozarządowych walczących ze smogiem - można je znaleźć dopiero na szczeblu powiatowym i nie zawsze są związane bezpośrednio z ochroną środowiska. Kolejnym działaniem gminy, które ma niwelować złą jakość powietrza jest edukacja ekologiczna (jeden z respondentów odpowiedział, że w szkołach podstawowych edukują o smogu - poza tym większość respondentów nie zauważa, aby gmina coś robiła w tym kierunku) oraz utworzenie Ekopatrolu. Dobrym zjawiskiem jest bardzo wysoka świadomość mieszkańców o zanieczyszczeniu powietrza, dzięki temu wiele z nich na własną rękę próbuje ograniczać zły wpływ na środowisko.

Bibliografia

<http://otwock.pl/program-ograniczania-niskiej-emisji-dla-miasta-otwocka,m,mg,1,202,208,222>

<http://otwock.pl/dotacje,m,mg,1,202,208,390>

<https://legionowo.pl/pl/nietrui>

<http://www.powiat-otwocki.pl/powiat/zawartosc/330/>

<https://www.bip.powiat-otwocki.pl/plik,15083,uchwala-nr-229-xxix-17-w-sprawie-programu-wspolpracy-powiatu-otwockiego-z-organizacjami-pozarzadowymi-oraz-z-podmiotami-prowadzacymi-dzialalnosc-pozytku-publicznego-na-2018-rok.pdf>

<http://www.otwock.pl/organizacje-pozarzadowe-podzial-na-pola-zadan,m,mg,3,83,91>

www.facebook.com

http://bip.otwock.pl/fls/bip_pliki/2017_12/BIPF561661111638EZ/461_17.pdf

<https://www.bip.powiat-otwocki.pl/plik,10042,uchwala-nr-dlii-200-14-w-sprawie-przeprowadzenia-konsultacji-projektu-strategii-rozwoju-powiatu-otwockiego-na-lata-2014-2020.pdf>

<https://www.bip.powiat-otwocki.pl/plik,15189,uchwala-nr-230-xxx-17-uchwala-budzetowa-powiatu-otwockiego-na-2018-rok.pdf>

http://archiwumbip.otwock.pl/dokumenty/strategia_z.pdf